Csanád megye délkeleti csücskében a visszavonuló 3. magyar hadsereget követve 1944. szeptember 26-án délután a szovjet csapatok Dombegyház, Kevermes és Mezőhegyes mellett birtokukba vették Battonya községet is.

A következő fejezetekben a felszabadulás sorrendjében mutatja be a szerző az akkori Csanád, Csongrád, Bács-Bodrog, Hajdú, Bihar, Szabolcs, Szatmár, Szolnok és Pest megyék, továbbá Eger és Miskolc környékének bekapcsolódását az országos népi-forradalmi erők tevékenységébe. A továbbiakban megismerhetjük Pécs és Dél-Dunántúl jelentkezését a demokratikus újjászületés munkájában. A kötet befejező tanulmánya a nemzeti összefogás létrejötte és a magyar népi demokratikus forradalom megindulásával ismerteti meg az olvasót. Mindenre kiterjedő alapos kutatás alapján állapítja meg a szerző azt, hogy Békéscsaba egy jó hónappal megelőzte a Szegeden létrejött Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot. Ugyanis 1944. október második felében (a megye felszabadulását követő második héten) Békéscsabán hoztak létre először fasisztaellenes demokratikus tömörülést „Antifasiszta Demokratikus Blokk" néven (továbbiakban „ADB"). Az „ADB" „Kiáltvány a felszabadult területek lakosságához" címmel felhívást bocsájtott ki, amelyben csatlakozásra hívta fel az ország lakosságát.

A Bihar megyei Sarkad községben a KMP helyi szervezetének megalakulása után „Demokratikus Front" néven létrejött szervezet a népi demokratikus erőket tömörítette az 1944.l október 14-e utániidőszakban. Ez a szerv töltötte be a kommunisták vezetésével a későbbi MNFF nemzeti bizottsága és a község önkormányzati szerve feladatát is.

A kötet befejező tanulmánya a nemzeti összefogás létrejötte és a népi demokratikus forradalom megindulásával ismerteti meg az olvasót. „Történetírásunk eddig a felszabadulás utáni népmozgalmakat elsősorban és nagyobbrészt a nemzeti bizottságok létrejöttétől 1944—1945 fordulóját követően dolgozta fel. Az elmúlt évtized kutatási eredményei és az örvendetesen megszaporodott helytörténeti feldolgozások azoban egyértelműen tanúsítják, hogy a magyar nép demokratikus erői már 1944-ben, a felszabadulás megindulása után nyomban figyelemre méltó aktivitásba kezdtek."

A kötet lényegének összefoglalásához a szerző előszavából kölcsönöztük a fenti gondolatokat. A kötet azzal, hogy a témára vonatkozóan új ismeretekkel szolgált, hasznos segítséget nyújthat nemcsak a kutatás és a felsőoktatás, de az általános és a középiskolákban tanító tanárok számára is.

Zielbauer György

Fodor Zoltán: A Pireneusoktól a Kárpátokig

(Kossuth, 1982)

Fodor Zoltán útja, mint sok kortársáé, a magyar ellenállásból indul, s a spanyol polgárháborún és a moszkvai emigráción keresztül a felszabadult Magyarországra vezet. Ezen az úton kísér végig ez a könyv.

Ifjúmunkásként Kilián kapcsolja be az ellenállási mozgalomba. Fodor beszámol a lebukásokról, a konspirációs válságról, a KIMSZ és a Párt viszonyáról.

„A fasiszták próbaháborúja" című fejezetben először objektív és átfogó képet ad a spanyol népfront tevékenységéről, a polgárháború kitöréséről. Mindazok, akik Spanyolország védelmére siettek, internacionalisták voltak, de más szándék is vezette őket. „... fiataljaink ... megértik-e, hogy azok az önkéntesek mennyire a magyar,

a német, a lengyel, a francia szabadságot is védelmezték ott spanyol földön?" Rajk személye élete egyik meghatározó élménye; külön fejezetben foglalkozik vele objektíven és érzelemgazdagon. Forrásértékű a Haas László-féle feljelentés körülményeinek a leírása, ami 1949-ben láncszeme lett Rajk „árulássorozatának", annak ellenére, hogy a Komintern megbízásából éppen Fodor zárta le az ügyet, még Moszkvában.

A polgárháború sebesült veteránja egy francia internáló táborból Moszkvába megy, megismerkedik Dimitrovval. Ennek az ismeretségnek a könyvben egy külön fejezetet szentel. A Kominternben a spanyolországi káderanyag rendezője. Itt ismerkedik meg Révaival, Farkassal, Gerővel, Nógrádival, Nagy Imrével, Vas Zoltánnal — és Rákosival. Rákosiról egyébként nagyon érdekes képet fest: Rákosi kiáll a szovjetunióbeli koncepciós perek során bebörtönzöttek mellett, 1948 előtt a tömegekkel való kapcsolathoz ragaszkodik, személyesen győződik meg az áruellátásról stb. „Akkor még nem tudtam, nem is tudhattam, hogy egy kommunista bármilyen megpróbáltatáson megy keresztül az osztályellenséggel vívott harcban, az igazi próbatétel az, amikor úgy érzi, hogy nagy hatalom összpontosul a kezében. Rákosi ezt a próbát nem állta ki." — írja.

A háború kitörése után partizánként dobják az ellenség hátába, sikertelenül... Újdonság ez az emlékirat azért is, mert bemutatja, hogy sokszor nem is az ellenség, hanem a rossz szervezés a nagyobb veszély. Hisz ennek következtében kerül Fodor is börtönbe, majd internáló táborba, s végül Auschwitzba.

Auschwitz számára nemcsak a tehetetlen pusztulást jelenti. — Mint a Párt tagja megkezdi ott a fegyveres felkelés szervezését, amire azonban már nem kerül sor. A Németországba hajtott és lemészárlásra szánt foglyok közül sikerül megszöknie, s megkezdi a Lengyelországban rekedt magyarok szervezését, már nem a háborúra, hanem az életre.

Hazatérve kellemetlen meglepetés éri: nem tömegmunkára osztják be, hanem a Párt iratait kell kezelnie. Így viszont mindig Rákosi környezetében lehet, fültanúja Nagy Ferenc lemondatásának, a jugoszláv kérdés elmérgesedésének, a Rajk-ügy kirobbanásának. Később — s azóta is — külügyi munkában kamatoztatja tehetségét. 1956 — Mező Imre és Kádár János oldalán újra itthon.

Műve — sok részletében — forrásmunka konkrét személyek, események értékeléséhez. Egészében: egy töretlen kommunista életút képe, amelynek lendülete törvényszerűen vezet Budapestről a Pireneusokba, Moszkvából a Kárpátokba, a pártközpontból a világbéke küzdőporondjára.

Fodor Zoltán igazi író. Pergő cselekmény, kiváló jellemábrázolás, letisztult nyelv, finom derű jellemzi olvasmányos, szerény hangvételű memoárját, amit akár regénynek is nevezhetnénk.

A memoárirodalom konjuktúrájának vagyunk tanúi. A különböző színvonalú könyvek közül Fodor Zoltáné magasan kiemelkedik.

Nagy Péter Tibor